

centrum adiktologie

PSYCHIATRICKÉ KLINIKY

1. LF A VFN

UNIVERZITA KARLOVA

V PRAZE

Evaluace jako základ primárně preventivních aktivit z pohledu teorie i praxe - ÚVOD

Monika Nevoralová, Amalie Pavlovská, Lenka Šťastná, Michal Miovský
Klinika adiktologie 1. LF UK a VFN v Praze
CZ.1.07/1.3.00/08.0205 ESF OP VK

Kurz evaluace, Praha, 11.5. 2012

Projekt VYNSPI

- Vznik této prezentace byl finančně podpořen projektem **Tvorba systému modulárního vzdělávání v oblasti prevence sociálně patologických jevů pro pedagogické a poradenské pracovníky škol a školských zařízení na celostátní úrovni CZ.1.07/1.3.00/08.0205 ESF OP VK.**
- Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.
- Projekt je zaměřen na vytvoření systematického vzdělávání v prevenci rizikového chování pro pedagogické pracovníky škol a školských zařízení.
- **Realizátory projektu jsou:** Klinika adiktologie 1. LF UK a VFN v Praze spolu s Národním ústavem pro vzdělávání, školské poradenské zařízení a zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků.

- Teoretické základy evaluace
- Banka evaluačních nástrojů - nástroje pro hodnocení primárně-preventivních aktivit
- Příklady dobré praxe

<http://adiktologie.cz/cz/articles/detail/374/3197/Evaluacni-centrum>

Obsah kurzu

1. Teoretický úvod

- Úvod do evaluace, typy evaluace
- Vymezení rizikového chování a primární prevence

2. Evaluační nástroje

- Screening
- Evaluace MPP
- Evaluační nástroje
- Webové stránky

3. Praktický návod pro postup při evaluaci

4. Praktický nácvik evaluace programu

Cíle učení

- **Hlavní cíl - poskytnout nástroj pro přípravu, realizaci a následné zhodnocení programu primární prevence.**

Dílčí cíle:

- umět vysvětlit podstatu a účel evaluace
- umět rozlišit jednotlivé typy evaluací a vědět, kdy který typ použít
- znát vybrané evaluační nástroje a umět je použít
- znát postup evaluace - jak evaluovat
- umět provést evaluaci programu

1. ÚVOD DO EVALUACE, TYPY EVALUACE

Co je evaluace?

Evaluace

- prostředek k **získání zpětné vazby** ohledně programu
(WHO, 2000)
- systematické **shromažďování, analyzování a interpretování informací** o průběhu programu a jeho možných účincích a dopadech (EMCDDA, 1998, WHO, 2000)
- významná **součást preventivních opatření** – min. každý preventivní program hrazený z veřejných prostředků by měl být evaluován – dosažení cílů

Proč je evaluace důležitá?

Proč je evaluace důležitá?

- služby v oblasti primární prevence se rozrůstají
- zdroje jsou přidělovány neefektivním programům a intervencím
- evaluace pomáhá odůvodnit finanční podporu programů, ale je také nezbytně nutná ke **zvýšení a udržení špičkové úrovně**
- slouží k **porozumění tomu, co se ve škole děje** při realizaci primárně preventivního programu

**Co je podle vás cílem evaluace?
K čemu se dá evaluace využít?**

Účel evaluace

- cílem evaluace je **vytvořit a udržet efektivní a účinné intervence**
- má zásadní význam pro to, aby se dalo určit, **zda aktivity fungují tak, jak by měly**, a **zda se na nich dá něco zlepšit** (WHO, 2000)
- informace získané evaluací **mohou být využity například při následujícím rozhodování** (EMCDDA, 1998):
 - jak vylepšit intervenci, nacházet její silné stránky
 - zda intervenci rozšířit
 - zda intervenci zcela opustit a zavrhnout
- informace lze využít také pro **politická rozhodnutí** (sankce) a při dotačních řízeních, tj. které projekty podpořit a které ne

Typy evaluace

dle WHO (2000):

- evaluace formou analýzy potřeb
- evaluace procesu
- evaluace nákladů
- evaluace spokojenosti klientů
- evaluace výsledku
- ekonomická evaluace

- **A) jednotlivé typy se mohou překrývat**
- rozhodnutí o tom, který konkrétní typ evaluace se uplatní, záleží na položených otázkách
- **B) typy evaluace na sebe mohou také postupně navazovat**
 - nejdříve obvykle probíhá evaluace ve formě analýzy potřeb a po ní často následuje evaluace procesu, evaluace výsledku, příp. evaluace nákladů
 - k evaluaci výsledku a ekonomických aspektů se většinou přistupuje později, poté, co jsou vyhodnoceny procesní a nákladové aspekty

**Co si představíte pod pojmem
analýza potřeb?**

Evaluace formou analýzy potřeb

- je formální a systematickou snahou o stanovení a následné **vyplnění mezer mezi tím, „co je“, a „co by mělo být“**
- je **nástroj k plánování intervence**
- v rámci analýzy potřeb se také zjišťuje, **jak by měla být stávající intervence upravena**, aby reagovala na potřeby, které nejsou uspokojovány

Postup při analýze potřeb (EMCDDA, 2010)

- v ideálním případě probíhá analýza potřeb **předtím, než je intervence naplánována a realizována**
- **a) určit problém**, na který chceme plánovaný program zaměřit a faktory, které by mu mohly bránit nebo ho podporovat
- **b) zjistit situaci kolem problému** – v populaci a v cílové skupině – zda se problém vyskytuje, v jakém rozsahu
- **c) zdůraznit potřebnost intervence** (počet zasažených osob)
- **d) předložit návrh intervence**

Co je evaluace procesu?

Evaluace procesu

- hlavním účelem evaluace procesu je **popsat vlastní činnost programu a také kontext, ve kterém se provozuje**
- při evaluaci procesu se **vyhodnocují jednotlivé kroky (části) programu**
- cílem evaluace procesu je lépe poznat svůj stávající program a tím přispět ke **zvýšení jeho kvality**
- v ideálním případě evaluace procesu **napomáhá při identifikaci oblastí, kde je možné něco zlepšit** (WHO, 2000)

Co lze sledovat při evaluaci procesu?

Evaluace procesu – co sledujeme

(Miovský et al., 2004)

- **zda je program realizován v souladu s plánem**
- zda je plán dostatečně flexibilní k řešení neočekávaných problémů při realizaci programu
- zda provádí program osoby s dostatečným vzděláním
- zda odpovídá obsah jednotlivých intervencí úrovni na důkazech založených znalostí o daném problému
- zda odpovídá způsob provádění daným kritériím kvality (např. standardům)
- zda **přijímá program cílová skupina**, jak jej hodnotí cílová skupina, jak jej přijímají další aktéři

Co je evaluace výsledku?

Evaluace výsledku

- cíl: **posoudit dopad programu** u cílové skupiny (Miovský et. al, 2004)
- poskytuje informace o tom, **do jaké míry program naplnil své cíle**
- pomocí evaluace výsledku se měří, jak se klienti a jejich situace mění a zda bylo absolvování programu jedním z faktorů této změny
 - **jaké další faktory mohou vést ke změně?**

Co lze sledovat při evaluaci výsledku?

Evaluace výsledku – co sledujeme

- **zda byl splněn cíl** daný na počátku programu
- zda se program nějak projevil na cílové skupině, případně jak
- jaké **přínosy** má dosažená změna
- zda je program lepší než žádný nebo lepší než jiný

- **zda má dosažený výsledek skutečně vztah k prováděnému programu**, zda nezpůsobilo změnu něco jiného

Konkrétně, např.:

- **nárůst znalostí** o rizikovém chování
- měření **změn v postojích**
- **snížení míry rizikového chování** (kouření, rizikových sportů atd.)
- **zvýšení informovanosti** žáků o zdravotních důsledcích rizikového chování
- **zlepšení sociálních dovedností** (např. posílení asertivního jednání)
- **oddálení první zkušenosti** s návykovou látkou
- **snížení počtu žáků** chovajících se rizikově

Metody evaluace výsledku

- **A) srovnání** - lze porovnat situaci před a po skončení programu (např. skrze dotazník, rozhovor apod.)
- B) požádat účastníky, aby **na konci každé fáze programu zhodnotili, jaká změna nastala**
- **C) v průběhu času se porovná skupina, jež byla vystavena programu, s kontrolní skupinou** (v níž aktivity neproběhly) (Galla et al., 2005)

Co je evaluace spokojenosti? Na co se zaměřuje?

Evaluace spokojenosti

- **získání zpětné vazby přímo od klientů a její vyhodnocení**
- výzkumy spokojenosti klientů mohou být pro klienty jediným prostředkem, jak se vyjádřit k poskytované službě
- důkazy o spokojenosti klienta **samy o sobě nestačí k určení efektivity** programu
 - bez možnosti srovnání mohou klienti být spokojeni se službami, jejichž kvalita je z hlediska objektivnějších měřítek nízká
- výzkumy spokojenosti klientů se dají využívat **k běžným či pravidelným "kontrolám" kvality služeb z hlediska klientů**, mohou být také využity **k posouzení reakcí klientů na změny** v poskytování služeb (WHO, 2000)

Evaluaace spokojenosti - zaměření

- na **důvěryhodnost služeb** nebo na to, jestli **jsou poskytovány důsledně a spolehlivě**
- na **zdvořilost poskytovatelů/lektorů** k cílové skupině
- na **dostupnost programu**
- zda mají klienti/žáci **pocit, že program splnil účel**
- **co se** žákům během programu **nejméně líbilo nebo co považovali za neúčinné**

Metody evaluace spokojenosti

- samonaváděcí **anonymní dotazník**
- osobní nebo telefonické **rozhovory**
- **ohniskové skupiny**

Co je ekonomická evaluace?

Ekonomická evaluace

- spočívá v **určování, měření, hodnocení a následném porovnávání nákladů (vstupů) a přínosů (výstupů)** ve spojitosti se dvěma nebo více různými typy programů
- je jedním z dostupných nástrojů, jejichž pomocí lze uvážlivě zvolit mezi celou řadou alternativ a efektivně uplatnit prostředky
- nejjednodušší forma: **posouzení prostředků, které potřebujeme k realizaci programu**

Co lze sledovat při ekonomické evaluaci?

Ekonomická evaluace – co sledujeme

- **porovnání nákladů a přínosů** vztahujících se k novým intervencím s některými stávajícími intervencemi
- porovnání nákladů a přínosů **mezi léčbou a preventivními činnostmi**
- zda by se mělo investovat (nebo nadále investovat) **do programu A nebo programu B**
- jaké jsou **průměrné náklady** na jednoho účastníka programu
- jaký je poměr mezi dvěma či více typy programů z hlediska výsledných nákladů na jednotku

Napadají vás nějaké etické otázky v rámci primární prevence?

Etické otázky v primární prevenci

- **anonymita účastníků** – je možné ji zajistit např. vytvořením kódů
 - neuvádění žádných údajů, které by mohly vést k bližší identifikaci účastníků
- **informovaný souhlas od účastníků** (před zahájením programu předat zúčastněným žákům informace o smyslu a cíli programu/výzkumu a o způsobu, jakým bude program prováděn a jak bude zajištěna anonymita)
- **informovaný souhlas od zákonných zástupců dítěte** - informování rodičů o programu a získání jejich písemného souhlasu s účastí dítěte na programu
- základem preventivních programů je **bezpečí žáků** a studentů, kteří se musí cítit natolik bezpečně, aby se mohli svobodně vyjadřovat a nemuseli se bát, že jejich otevřenost bude zneužita
(Gallá et al., 2005)

2. VYMEZENÍ RIZIKOVÉHO CHOVÁNÍ A PRIMÁRNÍ PREVENCE

**Čeho se může primární prevence týkat?
Na co může být zaměřena?**

Rizikové chování

- chování, v jehož důsledku **dochází k prokazatelnému nárůstu zdravotních, sociálních, výchovných a dalších rizik** pro jedince nebo společnost
- **nahrazuje doposud používaný termín sociálně patologické jevy** (Miovský et al., 2010)

Druhy rizikového chování (Miovský et al., 2010):

- záškoláctví,
- šikana a extrémní projevy agrese ,
- rizikové sporty a rizikové chování v dopravě,
- rasismus, xenofobie,
- negativní působení sekt,
- sexuální rizikové chování,
- prevence v adiktologii,
- spektrum poruch příjmu potravin,
- okruh poruch a problémů spojených se syndrom CAN,
- a další dle jiných autorů.

**Co si představíte pod pojmem prevence
a primární prevence?**

Prevence

- soubor intervencí s cílem **zamezit rizikovému chování či snížit jeho výskyt a šíření**

Druhy prevence:

Primární prevence (dále jen PP)

- předcházení vzniku rizikového chování u osob, **u nichž se ještě nevyskytlo**
- např. předcházení rozvoje kouření u osob, které dosud nikdy cigarety nekouřily

Sekundární prevence

- předcházení vzniku, rozvoji a přetrvávání rizikového chování u osob, **kteřé jsou jím ohroženi**
- např. předcházení vzniku a rozvoji závislosti u osob, které již drogu užívají

Terciární prevence

- předcházení zdravotním nebo sociálním potížím **v důsledku rizikového chování**
- např. předcházení vážnému nebo trvalému zdravotnímu nebo sociálnímu poškození v souvislosti s užíváním drog

Jaké znáte druhy primární prevence?

Primární prevence

Nespecifická primární prevence:

- aktivity, které **nemají přímou souvislost s rizikovým chováním** a aktivity, které napomáhají snižování rizika vzniku a rozvoje rizikového chování a to prostřednictvím **lepšího využívání volného času**

Specifická primární prevence:

- aktivity a programy, které jsou **úzce zaměřeny na některou z konkrétních forem rizikového chování**
- jsou zaměřeny **na jasně definovanou cílovou skupinu** (Černý, 2010)
- specifická primární prevence se dále člení na primární prevenci:
 - **A) všeobecnou**
 - **B) selektivní**
 - **C) indikovanou**
- zaměřuje se na děti, které jsou různým způsobem handicapovány a díky tomu jsou vůči rizikovému chování a jeho dopadům více zranitelní
- programy specifické PP jsou často **certifikované MŠMT**

Všeobecná primární prevence

Cílová skupina:

- **běžná populace dětí a mládeže** bez rozdělování na méně či více rizikové skupiny
- programy pro větší počet osob (třída či menší sociální skupina)

Vzdělání lektora:

- v praxi ve většině případů dostačuje **vzdělání školního metodika prevence**

Cíle:

- **zamezit nebo oddálit vznik rizikového chování**, např. užívání návykových látek

Programy:

- měly by být **certifikované MŠMT** – potvrzení kvality

Selektivní a indikovaná PP

Cílová skupina selektivní PP:

- skupiny osob, u kterých jsou **ve zvýšené míře přítomny rizikové faktory pro vznik a vývoj různých forem rizikového chování**, tj. jsou více ohroženy než jiné skupiny populace
 - např. děti alkoholiků, žáci, kteří mají zhoršený prospěch
- většinou se zde pracuje **s menšími skupinami či jednotlivci**

Cílová skupina indikované PP:

- jedinci, **kteří jsou vystaveni působení výrazně rizikových faktorů**, případně u kterých se již **vyskytly projevy rizikového chování**

Cíle:

- snaha **podchytit problém co nejdříve**, správně posoudit a vyhodnotit potřebnost specifických intervencí a neprodleně tyto intervence zahájit
- nejen např. oddálení užívání drog, ale také snížení frekvence a objemu užívaného alkoholu, tabáků a dalších drog a zmírnění následků jejich užívání

Zásady efektivní primární prevence (NMS, 2007,

MŠMT, 2008)

- **systematická, dlouhodobá a kontinuální** práce s dětmi
- práce s dětmi **v malých skupinách** (jedna školní třída je ideální)
- **aktivní účast** cílové skupiny – např. diskuze, výtvarné, neverbální, dramatické, aktivační a pohybové techniky, nácvik sociálních dovedností, hraní rolí, apod.
- **praktická i teoretická připravenost** realizačního týmu (pedagogů, lektorů)
- **reakce na aktuální potřeby** cílové skupiny (změna programu/tématu podle toho, co se ve třídě aktuálně děje nebo podle zájmu cílové skupiny)
- **jasný a strukturovaný program** (program musí mít zpracovanou koncepci a metodiku)
- **nabídka pozitivních alternativ** (program podporuje a nabízí aktivity vedoucí ke zdravému způsobu života)
- **důraz na kontext programu** (program je vytvořen na základě znalostí specifik a potřeb dané lokality, zahrnuje spolupráci s pedagogy i rodiči dětí)

- **včasný začátek preventivních aktivit**, ideálně již v předškolním věku (čím dříve prevence začíná, tím je ve výsledku efektivnější)
- **využití „KAB“ modelu** (orientace nikoliv pouze na **úroveň informací**, ale především na **kvalitu postojů a změnu chování**)
 - získání sociálních dovedností a dovedností potřebných pro život, např. posílení schopnosti mladých lidí čelit tlaku k různým typům výrazně rizikového chování, nácvik asertivity a schopnosti odmítat, zkvalitnění sociální komunikace a schopnosti obstát v kolektivu a řešit problémy sociálně přiměřeným způsobem, nácvik dovedností, jak se vypořádávat s emocemi a stresovými situacemi v životě
- **využití „peer“ prvku** (využití vrstevnického působení)
 - pro děti a dospívající jsou vrstevníci často autoritou s větším vlivem než rodiče a učitelé, mají výrazný vliv na utváření jejich názorů a postojů a mohou tak účinně přispět ke snížení rizikového chování

Standardy odborné způsobilosti poskytovatelů programů PP UNL a certifikace programů primární prevence

Standardy definují (MŠMT, 2008):

- **obecná kritéria kvality**, s nimiž jsou jednotlivé programy srovnávány – srovnává se míra naplnění jednotlivých kritérií (požadavků),
- **co je primární prevence**,
- **kde, kým, proč a jak, jak dlouho a s jakými cílovými skupinami** je prováděna

Certifikace preventivních programů:

- probíhá formou **schvalování projektové dokumentace na MŠMT** před vlastní realizací preventivní intervence ve školských zařízeních (Miovský et al., 2004)
- **srovnávají se parametry programu s existujícími standardy**, aby mohlo být následně stanoveno, zda je program dobře připraven k realizaci a bude efektivní nebo naopak
- <http://www.msmt.cz/socialni-programy/certifikace>

Neúčinná primární prevence

- **Znaky, které mohou činit preventivní program neefektivním**
(Černý, 2010, MŠMT, 2005):
 - samostatně realizované **jednorázové akce**,
 - **potlačování diskuse**,
 - **stigmatizování** a znevažování osobních postojů dítěte,
 - **pouhé přednášky, sledování filmu, besedy s bývalými uživateli**,
 - **nezapojení dětí do aktivit** a **nerespektování jejich názorů**
 - pouhé poskytování zdravotních či jiných typů informací o daném typu rizikového chování,
 - **odstrašování, zastrašování, zakazování**, přehánění následků užívání,
 - **afektivní výchova**, postavená pouze na emocích a pocitech (citové apely)
- u těchto příkladů je patrné, že **nejsou efektivní pouze tehdy, stojí-li samy o sobě!!!**

Specifika školské primární prevence

- v oblasti primární prevence ve školách by měla probíhat kontrolní činnost, jež v ČR zajišťuje **Česká školní inspekce**
- všechny školy mají v současné době **povinnost realizovat Minimální preventivní program** (MŠMT, 2007)
- školy se mohou rozhodnout, zda si vytvoří vlastní preventivní program, zda převezmou nějaký již existující či přejatý program uzpůsobí vlastní potřebě (Gallá et al., 2005)

3. Použitá literatura

- Bém, P. & Kalina, K. (2003). Úvod do primární prevence: východiska, základní pojmy a přístupy. In: Kalina, K. et al. (2003). Drogy a drogové závislosti. 2. díl. Praha: Úřad vlády ČR.
- Česká školní inspekce (rok neuveden). Vlastní hodnocení škol. Hodnocení kvality základního vzdělávání. Praha: ČŠI.
- EMCDDA (1998). Guidelines for the evaluation of drug prevention. Lisabon: EMCDDA.
- Faggiano, F., Galanti, M.R., Bohrn, K., Burkhart, G., Vigna-Taglianti, F., Cuomo, L. et al. (2008). The effectiveness of a school-based substance abuse prevention program: EU-Dap cluster randomised controlled trial. Preventive Medicine, 47 (2008), pp. 537-543.
- Gallá, M., Aertsen, P., Daatland, Ch., DeSwert, J., Fenk, R. & Fischer, U. (2005). Jak ve škole vytvořit zdravější prostředí. Příručka o efektivní školní drogové prevenci. Praha: Úřad vlády ČR.
- Griffin, K.W., Botvin, G.J., Nichols, T.R. & Doyle, M.M. (2003). Effectiveness of a Universal Drug Abuse Prevention Approach for Youth at High Risk for Substance Use Initiation. Preventive Medicine, 36 (2003), pp. 1-7.
- Jurystová, L., Gabrhelík, R. & Miovský, M. (2009). Formativní evaluace procesu implementace preventivního programu Unplugged školními metodiky prevence. Adiktologie, (9)1, 10-19.

- Kalina, K. (2003). Hodnocení služeb: Posuzování kvality, účinnosti a nákladů, In: Kalina, K. et al. (2003). Drogy a drogové závislosti. 2. díl. Praha: Úřad vlády ČR.
- Kalina, K. et al. (2003). Drogy a drogové závislosti. 2. díl. Praha: Úřad vlády ČR.
- Kalina, K. (2000). Kvalita a účinnost v prevenci a léčbě závislostí. Praha: SANANIM.
- Kröger, Ch., Winter, H. & Shaw, R. (rok neuveden). Guidelines for the evaluation of drug prevention intervention. A manual for programme planners and evaluators. Mnichov: IFT Institut für Therapieforschung.
- MacBeath, J., Meuret, D. & Schratz, M. (rok neuveden). Praktický návod pro provádění autoevaluace (A practical guide for self-evaluation).
- Michek, S., Jezberová, R., Kočková, D. & Vašáková, V. (2006). Příručka pro sebehodnocení poskytovatelů odborného vzdělávání. Praha: Národní ústav odborného vzdělávání.
- Miovský et al. (2010). Primární prevence rizikového chování ve školství.
- Miovský, M., Kubů, P. & Miovská, L. (2004). Evaluace programů primární prevence užívání návykových látek v ČR: základní východiska a aplikační možnosti. Adiktologie, (4)3, 289-301.
- Miovský, M., Miovská, L. & Trapková, B. (2004). Projekt evaluace primárně-preventivního komunitního programu. Adiktologie, (4)3, 237-252.

- Národní monitorovací středisko pro drogy a drogové závislosti (2009). Zaostřeno na drogy 5. Evaluace výsledků léčebných intervencí u uživatelů návykových látek: Úvod do problematiky. Praha: Úřad vlády ČR.
- MŠMT (2008). Certifikační standardy odborné způsobilosti v oblasti primární prevence užívání návykových látek. Praha: MŠMT.
- MŠMT (2007). Metodický pokyn k primární prevenci sociálně patologických jevů u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních. Praha: MŠMT.
- MŠMT (2005). Vyhláška č. 15/2005 Sb., kterou se stanoví náležitosti dlouhodobých záměrů, výročních zpráv a vlastního hodnocení školy. Praha: MŠMT.
- MŠMT (2002). Evaluace a diagnostika preventivních programů. Praha: MŠMT.
- Národní monitorovací středisko (2007). Zaostřeno na drogy 2. Systémový přístup v prevenci užívání návykových látek: Co funguje a nefunguje v primární prevenci. Praha: Úřad vlády ČR.
- Neaman, R., Nilson, M. & Solberg, U. (2000). Evaluation: a key tool for improving drug preventive programmes. Scientific Monograph Series, No. 5. Lisbon: EMCDDA.

- Neil, A.L. & Christensen, H. (2009). Efficacy and effectiveness of school-based prevention and early intervention programs for anxiety. *Clinical Psychology Review*, 29 (2009), pp. 208-215.
- Nešpor, K. (2004). Rozdíly mezi úspěšnými a neúspěšnými preventivními programy. *Prevence*, roč. 1, č. 1.
- Nešpor, K., Csémy, L. & Sovinová, H. (1998). Programy prevence závislosti a možnosti jejich hodnocení. Praha: SZÚ.
- Nešpor, K. et al. (1999). Zásady efektivní primární prevence. Praha: Sportpropag.
- Nezvalová, D. (2007). Jak postupovat při autoevaluaci ve škole. In: Realizační tým projektu Metodika (2007). Sborník příspěvků z Metodického portálu www.rvp.cz. Praha: Výzkumný ústav pedagogický v Praze.
- Nováková, D. (2003). Přednášky, besedy a interaktivní programy ve školách. In: Kalina, K. et al. (2003). *Drogy a drogové závislosti*. 2. díl. Praha: Úřad vlády ČR.
- Pešek, R. & Nečesaná, K. (2009). Prevence užívání tabáku, alkoholu a jiných drog u dospívajících. Písek: Arkáda – sociálně psychologické centrum.

- Realizační tým projektu Metodika (2007). Sborník příspěvků z Metodického portálu www.rvp.cz. Praha: Výzkumný ústav pedagogický v Praze.
- Roona, M., Streke, A., Ochshorn, P., Marshall, D. & Palmer, A. (rok neuveden). Identifying Effective School-Based Substance Abuse Prevention Interventions.
- Skácelová, L. (2004). Evaluativní nástroje v preventivní praxi. *Adiktologie*, (4)3, 321-329.
- Skalík, I. (2003). Primární prevence zneužívání drog: úrovně, formy, metodologické principy. In: Kalina, K. et al. (2003). *Ďrogy a drogové závislosti. Mezioborový přístup*. Praha: Úřad vlády ČR.
- Stel, J. & Voordewind, D. (Eds.) (1998). *Handbook of Primary Prevention: Alcohol, Drugs and Tobacco*. Amsterdam: Jelinek Institute.
- Stockwell, T. (2010). Prevention. In: World Health Organization (2010). *ATLAS on substance use (2010): resources for the prevention and treatment of substance use disorders*. Geneva: WHO.
- Valenta, M. (rok neuveden). *Šetření evaluace protidrogových programů ve školách ČR*. Olomouc: Pedagogická fakulta Univerzity Palackého.

Děkujeme za pozornost.

PhDr. Monika Nevoralová (nevoralova@adiktologie.cz)

Bc. Amalie Pavlovská (pavlovska@adiktologie.cz)

Klinika adiktologie 1. LF UK a VFN v Praze
Apolinářská 4
Praha 2

www.adiktologie.cz

Vznik této prezentace byl finančně podpořen projektem Tvorba systému modulárního vzdělávání v oblasti prevence sociálně patologických jevů pro pedagogické pro pedagogické a poradenské pracovníky škol a školských zařízení na celostátní úrovni
CZ.1.07/1.3.00/08.0205 ESF OP VK.

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.